

Bir Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Geleneksel Üretimi Yeniden Canlandırma Örneği: Yeşilyuva Ayakkabı Üretimi

Revitalization of Traditional Manufacturing as Rural Development Model: Yeşilyuva Shoe Manufacturing Case

Prof. Dr. Ayşe İrmış (Pamukkale University, Turkey)
Dr. Şeyma Gün Eroğlu (Pamukkale University, Turkey)

Abstract

Research field of study is formed Yeşilyuva Town in Denizli is a rural area which provides its income via shoe manufacturing. The aim of the study is to discover the contribution, the exchange and the development of traditional manufacturing at the development process in a rural area. As a research method in the first phase of historical background of shoe manufacturing in Yeşilyuva was researched, and then were interviewed about the shoe manufacturing in Yeşilyuva. According to the research findings, the background of Yeşilyuva's contemporary production consists of Akhi production culture. In Yeşilyuva, production of leather-related goods has been improving over time since those days. In 1970's, the people of Yeşilyuva founded a cooperative and a leather factory through consolidating their savings. However, the cooperative could not maintain the factory and it is rented to private sector for operation. Nowadays, in Yeşilyuva, at least one member of each family are producing shoes in small plants. Some of the products are sold to specific brands as a result of contract manufacturing; and some of them are taken to nearby cities by the sellers and sold there. While the presence of women in production used to be perceived negatively; women are entrepreneurs and employees in shoe manufacturing for the last thirty years. In Yeşilyuva, a developing place; the shoes, which had been produced only by hand crafts before; now are produced in still small plants, but through modern techniques; with the contribution of both men and women.

1 Kırsal Kalkınma

Kırsal alanla ilgili çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen, uluslararası alanda kırsal kavramıyla ilgili kabul görmüş tek tanım mevcut değildir. Ülkelerin mevcut yapıları, yaşam şekilleri, coğrafyaları vb. pek çok sebebin varlığı ortak bir tanımın oluşturulmasını güçleştirmektedir. Tek bir tanımın oluşturulmasındaki güçlüklerin sebebi temelde, üç unsurla ifade edilmektedir. Bunlardan ilki, kırsalın ve kırsallığı karakterize eden doğal, ekonomik ve kültürel unsurların ne olup olmadığıyla ilgili algı farklılıklarıdır. İkincisi, kırsallıkla ilgili incelenen konudaki oluşmuş politikalara göre şekil alan tanımların mevcudiyetidir. Üçüncüsü ise temel coğrafik birimler düzeyinde veri toplama güçlüğüdür. Çünkü ilgili birim, idari açıdan, içerisinde yer aldığı sistem açısından, arsa temeli açısından vb. farklı bakış değerlendirmeleri gerektirebilmektedir (Rural Development in the EU Statical and Economic Information Report, 2013).

Kırsal alanla ilgili ortak bir tanımın oluşturulmasındaki güçlüklerle rağmen, ülkeleri bir arada değerlendirebilmek ve karşılaştırmalarda aynı kriterleri kullanabilmek için uluslararası kuruluşlarca ortak tanımlar oluşturulmuştur. Bu tanımlardan en yaygın kullanılanları OECD tarafından geliştirilen ve AB tarafından kullanılan kırsal alan tanımıdır. Bu tanıma göre idari sınırlar açısından nüfus yoğunluğu km. başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak belirlenmiştir (Kırsal Kalkınma Planı, 2010-2013). Ülkemizde ise kırsal alan tanımı, TÜİK kırsal alan istatistikleri esas alınarak yapılmaktadır. TÜİK'in son tanımında temel kriter nüfus eşiği olarak alınmıştır. 1982 yılında sonuçlanan Kent Eşiği Araştırmasına göre "asgari kentsel fonksiyonları gösteren yerleşimlerin nüfusu 20 bin" olarak kabul edilmiş, diğer yerleşimler ise kır alan olarak dikkate alınmıştır. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi I belgesinde nüfusu 20 binden düşük il ve ilçe merkezleri, beldeler ve köyler kırsal yerleşim alanı kapsamına girmektedir. Ancak, 6360 sayılı 14 ilde Büyük Şehir Belediyesi ve 27 ilçe kurulmasıyla ilgili bazı kanun ve kanun hükmündeki kararnamelerde yapılan değişikliklerle Büyük Şehir Belediyesi sınırları kırsal alanları kapsayacak şekilde il sınırlarına genişletilmiştir. Bu sebeple ülkemizde kırsal alan kapsamının ve tanımının yeniden belirlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, 2014-2020).

Kalkınma kavramı, toplumun daha iyi yaşamasını sağlamak üzere yapılan faaliyetleri kapsamına alır. Bunun için, bir bütün olarak toplumun ve o toplumda yaşayan insanların ihtiyaçlarının belirlenmesi, tartışılması ve planlanması yapılarak toplumun her bir aktörüyle birlikte çözümlerin oluşturulması gereklidir. Süreç içerisinde devletin halkla el ele vermesi büyük önem taşır. Bunun yanı sıra dernek, kooperatif gibi örgütlerin kurulması ve devletin, halkın ve bu kurumların işbirliğiyle sinerji oluşturulması öngörülmektedir. Etkili, verimli ve uzun dönemli bir kalkınmanın gerçekleşmesi için, halkın kendi ihtiyaçlarını ve sorunlarını ortaya koymalarında ve onlara çözüm aramalarında demokratik bir atmosfer oluşturulmalı ve hatta onlara gerekli olan bilgi aktarılmalıdır (Türkdoğan, 1977).

Kalkınma süreci genel olarak üç boyut dikkate alınarak tanımlanmaktadır. Bunlar ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve insan kalkınmasıdır. Ekonomik kalkınma insanların refahını ve mutluluğunu artırmak üzere insan ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesiyle ilgilidir. Sosyal yaşamın iyileştirilmesi için yapılan sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme ve çevre sorunları gibi hizmet yönü ağır basan kalkınma, sosyal kalkınma olarak ifade edilmektedir. İnsan kalkınması ise insanların bireysel ve toplumsal olarak sahip oldukları potansiyellerini kalkınmaya yönelik kullanmaları ve ülkenin gelişmesinde yapıcı rol oynamalarıyla ilgilidir. Bu doğrultuda eğitim, özellikle insan kalkınmasında ve dolaylı olarak sosyal ve ekonomik kalkınmada ana rolü oynamaktadır. Ayrıca her üç kalkınmayla da ilgili iki temel soruya cevap aranması gereklidir. Birinci soru kalkınmayı gerçekleştirecek faktörlerin neler olduğuyla ilgilidir. İkinci soru ise mevcut üretim faktörleriyle en yüksek kalkınma hızına nasıl ulaşılabileceğidir. Böylece üretim faktörlerinin sektörler arasında nasıl dağıtılacağı, hangi projelerin faaliyete geçirileceği ve nerede hangi teknolojinin kullanılacağıyla ilgili kararlar da verilmiş olacaktır (Tolunay ve Akyol, 2006).

Kalkınma çabalarının mekânsal açıdan ele alınması ve kentli kesime göre daha geri kaldığı düşünülen kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal imkânların geliştirilmesi gayesiyle kırsal kalkınma kavramı pek çok araştırmacının ve kalkınma planının konusunu teşkil etmektedir. Kırsal kalkınma, “kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi ve refahın artırılmasıdır”. Kimi zaman kır alanı özelliği sebebiyle sadece tarımsal yapının iyileştirilmesi ve tarımda kalitenin artırılması olarak düşünülen kırsal kalkınma olgusu, çok daha geniş kapsamda değerlendirilmekte ve kırsal alanda her ölçekten işletme sanayinin kurulması ve tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesini de ifade etmektedir (Can ve Esengül, 2007). Bu bağlamda, kırsal kalkınma tarımda verimliliği artıracak yöntemlerin yaygınlaştırılmasını, alt yapının iyileştirilmesini ve ekonomik çeşitlendirmenin yapılmasını gerektirmektedir. Kırsal alan turizminin geliştirilmesi, organik tarımın teşvik edilmesi, halıcılık, el sanatları, geleneksel üretim konuları gibi kültürel ve sanatsal üretimin ve bu alandaki istihdamın teşvik edilmesi, eğitimin ve sağlığın iyileştirilmesi kırsal alan kalkınması için oldukça önemli kabul edilmektedir (Işık ve Baysal, 2011).

2000’li yıllarda kırsal kalkınma yaklaşımında yoksulluğun azaltılması ve kırsal alanlarda yaşayanlar ile kent alanlarında yaşayanların eşit ekonomik fırsatlara sahip olmasıyla ilgili düşünce daha etkili olmaya başlamıştır. Gaye kırsal alanların yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici hale getirilmesidir. Sürdürülebilir kırsal kalkınma ise pek çok hususun yanı sıra, çok disiplinli ve çoğulcu yaklaşımları ve kırsal alt yapıya önem verilmesini gerektirmektedir. Kırsal alandaki böyle bir kalkınma sadece tarımı değil yerel ekonomileri de etkileyecek ve geliştirecektir (Giray vd., 2004). Bu bakımdan, kırsal alanda girişimciliğin geliştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Kırsal alanda girişimciliğin teşvik edilmesi, aynı alan içerisinde hem tarım alanlarının korunmasını ve işlenmesine fırsat verecek hem de ekonomik kalkınmayı sağlayarak ve yeni istihdam imkânları sunarak işsizliği azaltacak böylece kente göçü düşük düzeye indirecektir (Öztürk, 2009). Özellikle küçük meta üretiminin yapılması ve küçük işletmecilik anlayışının geliştirilmesi kırsal alanın, kentlerdeki büyük sanayiler için de dolaylı katkısını artıracaktır. Keza, Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013’de bu konunun önemi “Türkiye’de kırsal kesimin genel gelişmişlik düzeyi; kırsal kalkınma için ekonomik ve sosyal alandaki diğer sektörlerde de birtakım tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle Türkiye’de “kırsal kalkınma” sadece tarım ve bölgesel gelişmeye yönelik uygulamalar kapsamında değil, diğer sektörel uygulamalarda da “çapraz uyum” adına gözetilmesi gereken öncelikli bir konudur” (2011) şeklinde vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, 2014-2018 yılları için hazırlanan Onuncu Kalkınma Planı’nda (2013) da; kırsal alanda tarım dışı istihdam imkânlarının artması ve kırsal işgücünün tarım dışı sektörlerdeki istihdam edilebilirliğinin önemi vurgulanarak, kırsal kesimin sorun çözme kapasitesini geliştirebilecek yerel nitelikteki kalkınma girişimleri desteklenmesi öngörülmektedir.

Kırsal kalkınmayla ilgili olarak, kırsal alanda girişimciliğin teşvik edilmesinde genel olarak ekonomik ve sosyal olmak üzere iki hedef söz konusudur (Soysal, 2013). Ekonomik hedefler; gelirin yükseltilmesi, sermayenin dönüşümünün hızlandırılması, finans kaynaklarından yararlanma yeteneğinin geliştirilmesi, yatırımın yaygınlaştırılması ve kolaylaştırılması, verimliliğin artırılması, satış imkânlarının geliştirilmesi, yönetimin ve örgütlenmenin rasyonel halde gerçekleştirilmesi, sermayenin tabana yayılması vb. Sosyal hedefler ise iş yapma becerisinin kazanılması, boş zamanın gereğince değerlendirilmesi, sosyal güvenlikle ilgili önlemlerin alınması, zor koşulların iyileştirilmesi, kadınların ve gençlerin sosyal haklarının korunarak üretime katılmalarının sağlanması vb.

Kırsal kalkınmayla ilgili hedeflerin gerçekleşmesi kırsal yerleşim alanındaki taşınmaz kaynak olarak ifade edilen, sosyal sermaye, kültürel sermaye, çevresel sermaye ve yerel bilgi sermayesiyle de yakından ilgilidir. İçsel Kırsal Kalkınma yaklaşımlarından biri olan “Yaratıcı Topluluk Kalkınması Teorisi’nde, kalkınma sürecinde kırsal mirasın kullanılması üzerinde durulmaktadır (Çekiç ve Ökten, 2009). Kırsal alandaki girişimciliğin geliştirilmesinde en etkili faktörlerden biri yerel bilgi sermayesini de içine alan kültürel sermayedir. Diğer etkili faktör ise sosyal sermaye ve sosyal sermaye bağlamıyla kurulan birliklerdir. Bu faktörlerin varlığı kırsal kalkınmanın hızlandırılmasında etkin rol oynamaktadır. Kültürel sermaye bir nesilden diğerine aktarılan genel kültürel birikim, bilgi ve becerinin toplamıdır. Kültürel sermaye ile birey içerisinde bulunduğu sosyal yapının

gelir, meslek, yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarını kazanır ve bunu diğer nesillere aktarabilir (Abdioğlu ve Yavuz, 2013). Yerel bilginin birikimiyle tarihsel süreç içerisinde oluşan kültürel sermaye, nesiller arasında üretimin ve üretim becerisinin yaygınlaşmasını da sağlayarak kırsal ve kentsel alanlarda hayatın devamlılığını sağlar ve kalkınmanın sürdürülebilirliğine katkı verir. Sosyal sermaye ise özünde sosyal ağları bulduran, bireylerin ve grupların verimliliğini etkileyen değerler ve sosyal bağlantılar bütünüdür. İki veya daha fazla birey arasında işbirliğini destekleyen sosyal sermaye, enformasyon, güven ve davranış normlarını kapsamaktadır (Çekiç ve Ökten, 2009). Sosyal sermayenin varlığı ile hem daha kısa sürede hem de daha az fiziksel sermayeye ihtiyaç duyularak sinerji yaratılacaktır. Meselâ Pakistan kırsal bölgelerinde yapılan bir araştırmada sosyal sermaye ile mikro finans programları arasında karşılıklı pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Grup kredilerinde de sosyal sermayenin önemi nicel ve nitel araştırmalarla desteklenmiştir (Akram ve Routray, 2013). Ancak sosyal sermayenin oluşması ve etkinliği için güven ana unsurdur. Yapılan çalışmalarda da görülmektedir ki, yüksek güvene sahip toplumlar, sosyal sermaye açısından da zengin toplumlardır (Başak ve Öztaş, 2010:35). Sosyal sermayenin temel belirleyicisi olan “kişiler arası güven”, 1995-1996 yılları arasında yürütülen “Dünya Değerler Anketi” ile pek çok ülkede ölçülmüştür. Araştırmanın Türkiye açısından sonuçları, sosyal sermayenin yapısı açısından olumsuz bir durumu ortaya koymaktadır. Türkiye’de “insanlara güvenirim” diyenlerin oranı sadece %6.5 olarak ortaya çıkmıştır. Güven unsurunun yüksek oranda çıktığı ülkelerin ise gelişmiş ülkeler olduğu görülmüştür (Çekiç ve Ökten, 2009).

Sosyal sermayenin kırsal kalkınma açısından bir diğer önemli etkisi ise kırsal kooperatif toplumlarının oluşumuna fırsat vermesidir. Kırsal alanda ortaya çıkan kooperatifler toplumun refahını artırmak üzere işbirliğini tesis ederek, kırsal kitlenin, üreticilerin ve bir bütün olarak kırsal toplumun ekonomik standartlarını yükseltirler. Kırsal alanda nicel ve nitel değişimler sağlayan kırsal alan kooperatifleri, kalkınmaya uygun bir alt yapıyı tesis eder. Batı Bengal’deki Burdwan yerleşim alanında, kırsal kalkınma ile kooperatif toplumunun finans durumu arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla yapılan araştırmada, söz konusu kooperatiflerin kırsal nüfusun maddi ve finansal refahını sağlayacak şekilde yaşam standartlarını değiştirmede başarılı olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda, kooperatiflerin üretime katılan kitleler için daha konforlu bir hayat sağladığı, işbirliği ruhunu artırdığı ve bütün bu vasıflarıyla da kırsal toplumun kalkınmasında önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır (Chakrabarty ve Krishnamay, 2009). Ancak, özellikle kırsal alanda tanıdıklık, yakınlık, arkadaşlık akrabalık bağlarıyla oluşan sosyal sermayenin (Yıldız ve Topuz, 2011:206) devamlılığında olduğu gibi, onun somut ürünü olan kooperatiflerin kurulmasında ve devamlılığında da güven olmazsa olmaz unsurdur.

2 Yeşilyuva Kasabası ve Üretim Geçmişi

Yeşilyuva Denizli’nin Acıpayam ilçesine bağlı, nüfusu 5106 olan, tarihsel süreç içerisinde geçimini deri, deri işleme ve ayakkabıcılıkla sürdüren bir kasabasıdır (www.mebk12.meb.gov.tr). Yeşilyuva’nın büyük bir bölümü geçimini ayakkabıcılık üzerinden sağladığı için, tarım ve hayvancılık genellikle ek geçim kaynağı olarak yapılmaktadır. Kasabanın çeşitli bölgelerinde meyve ve sebze yetiştirilen bahçeler bulunmakta ve daha ziyade üzüm bağlarına rastlanmaktadır. Küçükbaş hayvancılığın ve kümes hayvancılığının da görüldüğü kasabada büyükbaş hayvancılık yapılmamaktadır. Tarım ve hayvancılık konusunda uygun olmayan coğrafik yapısı ve karasal iklim etkisinden dolayı Yeşilyuva’nın kısıtlı imkâna sahip olduğu görülmektedir (yesilyuvam.tr.gg).

Yeşilyuva’nın eski adı Kayser (Gayser)’dir. 1908 yılına kadar köy olan Kayser bu yıldan itibaren kasaba olmuş ve 1925 yılından itibaren de adı Yeşilyuva olarak değiştirilmiştir (yesilyuvam.tr.gg). Türk hâkimiyeti döneminde Kayser ismi ile anılan bugünün Yeşilyuvası’na Kaisaria adı, ilk defa İmparator Octavianus Augustus tarafından Romalı devlet adamı Sezar’ın (Caesar) onuruna bir unvan olarak verilmiştir. Kaisareia bu dönemde, dericilik sektöründe etrafındaki yerleşim bölgelerinin de ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede üretim yapan, bölgenin en önemli kenti olarak ün yapmıştır (Kılıç, 2014). 1200’lü yıllarda Türklerin eline geçen Yeşilyuva’da dericilik zanaatı başarılı bir şekilde devam etmiştir. Bunun iki önemli sebebi vardır. Yeşilyuva’nın etrafındaki köylerde hayvancılığın yaygın olması ve yeterli su kaynağının bulunması birinci sebeptir (Türktaş, 2014). Bu sebeplerdir ki antik çağdan itibaren bu yerleşim bölgesinde dericilik üzerine üretim yapılmaktadır. İkinci sebep ise, buraya yerleşen Türklerin deri üretimini ve işleyişini Orta Asya’dan beri biliyor olmalarıdır. Bu üretimi bilen oba halkı, yerleşim yeri olarak bu gün Yeşilyuva diye bilinen alanı seçmiştir.

Denizli ili aynı zamanda Ahi birlikleri ve Ahi’lerin uğrak yeri olması sebebiyle de üretim geleneğini kazanmış ve devam ettirmektedir. Ahi Sinan, Ahi Kıran, Ahi Ali, Ahi Kayser gibi Ahi’ler Denizli’de üretim konusunda önderlik yapmışlar (Tok, 2012), Ahi birliklerinde usta-çırak ilişkisi içerisinde üretimin devamlılığını sağlamışlardır. Özellikle deri ve deri işleme ve ilgili üretimin devamlılığının sağlanmasında Ahi Evran Denizli’yi Ahilik konusunda önemli bir konuma oturtmuştur (Gökçe, 2012). Keza, Ahi Kayser’in dericilik ve deri işlenmesi konusunda Yeşilyuva’ya gelip burada yerleşerek bir müddet zanaatın etkin öğretiminde ve yeni çırak ve ustaların yetiştirilmesinde önemli payı olduğu bilinmektedir (Kallimci, 2007). Ancak hakkında yeterli bilgi edinilemeyen Ahi Kayser’in gerçek adının daha farklı olduğu bu adın kendisine yöre halkı tarafından verildiği düşünülmektedir (yesilyuvam.tr.gg).

XIX. yüzyılın ortalarındaki kayıtlara göre de o dönemki adıyla Kayser'in sosyo-ekonomik durumunu dericilik iş kolu şekillendirmiştir. Elde edilen kayıtlara göre dericilik iş koluna giren mesleklerle uğraşan hane reisleri, köy toplam haneleri içerisinde %40'lık bir oranı teşkil etmektedir. Benzer şekilde dericilikle ilgili bir meslek adı olan "dikici" mesleği de toplam hane sayısının %28,7 gibi bir oranını oluşturmaktadır. Ayakkabıcılık mesleği, dede-baba-torun şeklinde devam etmiştir (Özçelik, 2014).

Ayakkabıcılık zanaatı Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirmiştir. Cumhuriyet Arşivinde yer alan 1946 tarihli bir belgeye göre Yeşilyuva'da 30 yıl süreliğine, 1000 Türk Lirası sermaye ile ayakkabı üretimi yapan esnafı korumaya ve ayakkabıcılığı geliştirmeye yönelik bir kooperatif kurulmuştur. Mahdut Sorumlu Yeşilyuva Umumi Ayakkabıcı Sanatkârları Küçük Sanat Kooperatif Ortaklığı adıyla kurulan kooperatif ile ayakkabıcı esnafın hammaddelerini daha ucuza almaları ve ürettikleri ayakkabıları satacakları pazarları oluşturmaları amaçlanmıştır (Haykıran ve Çetin, 2014).

Beldedeki ayakkabıcılığın yakın tarihine kadar ayakkabıcılar genellikle camız kösesinden elle ayakkabı dikmişler, daha sonraki dönemlerde kendi ürettikleri derileri ayakkabıların üst kısımlarında kullanmışlardır. Daha sonraki dönemde deri-kösele tabanlardan lastik tabanlı ayakkabılara geçilmiştir. O dönemde şimdiki dönemlerde kullanılan hazır plastik tabanlar kullanılmadığı için, kamyon lastiklerinin dış kısımlarından yararlanılmıştır. Maliyeti oldukça düşük olan ve daha ziyade köyde ve kasabada yaşayan alıcıları olan bu ayakkabılar hemen hemen 1980'li yıllara kadar devam etmiştir. Kamyon lastiğinden yapılan ayakkabılardan sonra yemeni türü, yemeniden sonra ise yöre halkının deyimiyle "gıcırdağlı ayakkabı" yapımına geçilmiştir. Tabanı kösele olan fakat ince koyun derisinin gazyağı ile iyice yağlandıktan sonra kösele ile ayakkabı arasına geçirilmesi neticesinde yürüdükçe gıcırdağlı çıkaran bu ayakkabı daha ziyade gençler, memurlar ve üst düzey devlet yetkilileri tarafından tercih edilmiştir. Bu gün ise hem Yeşilyuva'daki üreticiler tarafından hem de Yeşilyuva'dan Denizli'ye göç eden Yeşilyuvalı üreticiler tarafından kösele ayakkabı tabanı yaygın olarak yapılmakla beraber modern teknolojinin getirdiği, sıcak ve soğuğu fazla geçirmeyen, hafif poli tabanlar ya da yarısı poli, altı termo olan iki kısımlı tabanlar tercih edilmektedir (Türktaş 2014).

Ayakkabıcılık mesleğinin günümüze kadar devam etmesindeki en önemli unsurlardan biri Ahi kültürünün bir devamlılığı olarak bu yörede mesleğin usta-çırak ilişkisi içerisinde gelişmesidir. Genellikle ilkokulu bitiren çocuklar bir ustanın yanında çalışmaya başlayarak 3-4 yıl çıraklık yaptıktan sonra, usta çırağın yetiştigi kanaat getirirse peştamal bağlama töreni yapılmaktaydı (Çot vd., 2014). Peştamal bağlama törenlerinin 1960'lı yıllara kadar devam ettiği bilinmektedir (Kallımcı, 2012).

Hali hazırda Yeşilyuva'da 40.000 metrekare alanda 7 blok ve 1 hizmet binasından oluşan 254 dükkânın yer aldığı "Yeşilyuva Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi" bulunmaktadır. Eskiden tamamen el yapımı olan ayakkabı üretimi artık yerini makineyle üretime bırakmıştır. Bununla beraber, hâlâ ayakkabıların sadece belirli bir kısmı elle yapılmaktadır. Ayrıca alınan siparişe göre ustası tarafından tamamen el yapımı ayakkabılar da üretilmektedir. Kasabadaki kadınların da ayakkabının saya denilen ön yüzünü işleyerek üretime katkı verdikleri Yeşilyuva'dan artık, ülke içerisindeki büyük ayakkabı firmalarına ve 42 ülkeye (İtalya da dahil) üretim yapılmaktadır. Türk tarihindeki deri ve deri işlemeciliğinde yaklaşık 850 senelik bir kültürel birikimin devamı olan Yeşilyuva bu gün Türkiye için ekonomik katkı veren bir ayakkabı imal ve dericilik üretim alanı haline gelmiştir (Başkan, 2014). Bununla beraber, Yeşilyuva ayakkabı üreticilerinin gelişen teknolojiye yeterince ayak uydurdukları söylenememektedir. M Türktaş'ın yaptığı çalışmaya (2014) göre Yeşilyuva ayakkabı üreticileri, bu durumun kendilerinin birleşip güçlenememesinden kaynaklandığını ifade etmektedirler.

3 Yeşilyuva Ayakkabı Üretimiyle İlgili Alan Araştırması

Çalışmanın araştırma alanını oluşturan Denizli Yeşilyuva Beldesi, verimli tarım yapılmasına imkân vermeyen coğrafyasında gelirini ve geçimini ayakkabı üretiminden sağlayan kırsal bir alandır. Araştırmanın amacı; kırsal bir alanın kalkınma sürecinde geleneksel hale gelen üretimin katkısı, değişimini ve gelişimini keşfetmektir. Bu doğrultuda hazırlanan araştırma soruları şunlardır;

1. Yeşilyuva'daki üretim geleneksel hale nasıl gelmiştir?
2. Yeşilyuva'da üretim nasıl gerçekleşmektedir?
3. Kadınların üretime katkısı ve bundan elde ettiği gelir var mıdır?
4. Yeşilyuva'da üretilen ayakkabıların hammaddesi ve ara mamulü nasıl tedarik edilmektedir?
5. Yeşilyuva'da üretilen ayakkabıların pazarı nasıl oluşmaktadır?
6. Yeşilyuva'da bu üretimle ilgili halkın oluşturduğu birlikler, örgütler var mıdır?

Araştırmada bahsi geçen sorulara cevap aramak ve incelemek üzere ilk aşamada Yeşilyuva'daki ayakkabı üretiminin tarihsel geçmişi araştırılmış, daha sonra araştırmacılar tarafından bizzat Yeşilyuva'ya gidilerek yarı biçimsel mülakatlar yapılmıştır. Mülakata katılan kişiler şunlardır:

Mehmet Ali Kaya (M.A.K), 89 yaşında, eski kooperatif başkanı ve Yeşilyuva'daki deri fabrikasının kurucusu; Mehmet Erdal Çevik (M.E.Ç), Yeşilyuva Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi'nde ayakkabı üretim atölyesi bulunan girişimci; Osman Ceman (O.C), Yeşilyuva'daki ayakkabıları satın alıp, onları Denizli'nin diğer beldelerinde ve Denizli çevresindeki illerde pazarlayan tüccar; Arif Alagöz (A.A), şimdiki kooperatifin başkanı

(daha önceden kooperatifte müdür olarak çalışmış), Şükran Kepe (Ş.K); Yeşilyuva'daki ilk kadın saya dikicisi ve kadın girişimci; Hacı Durmuş Özyurt (H.D.Ö), 90 yaşında, yaşayan en eski ayakkabı ustalarından; Abdurrahman Karadağ (A.K), 72 yaşında hâlâ çalışmasını devam ettiren ayakkabı ustası; Tahir Özsoy (T.Ö), 75 yaşında, eski ayakkabı ustası. Elde edilen araştırma bulguları dört ana başlık altında incelenmektedir.

3.1 Kırsal Bir Alan Olan Yeşilyuva'da Deri ve Ayakkabı Üretiminin Tarihi

Daha önceden de ifade edildiği gibi, Yeşilyuva'daki dericilik ve ayakkabıcılık yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. M.A.K, tarihçeyi anlatırken “Ahi Kayser Yeşilyuva'ya gelmiş o zaman için. Yüzden fazla tabakhane kumuş, basit tabakhaneler, evlerin altında. Çıraklar yetiştirmiş. Kayser gölü diye ün yapmış, yani derinin kösele olmadan önceki hali. Yeşilyuva'dan imal ettikleri derileri hayvanlarla Fethiye'ye taşırlarmış. Fethiye'den Girit adasına, Meis adasına kayıklarla pazarlarlarmış” diye bilgi veriyor. Yeni kooperatif başkanı A.A ise bu bölgenin Selçuklulardan beri sistematik şekilde kurulduğunu, Osmanlı kayıtlarında Yeşilyuva'nın Dikici olarak kayda geçtiğini, tabakhanelerin burada bolca bulunduğunu, Ahi Kayser'in dericiliğin yaygınlaşmasında önemli bir isim olduğunu söyleyip, Yeşilyuva'da bu tarihlerde yoğun bir eğitim ve öğretimin varlığından bahsetmiştir.

Yakın çağla ilgili bilgiler ise daha ziyade ayakkabı yapımındaki gelişimle ve ayakkabıcılığın işleyiş sistemiyle ilgilidir. H.D.Ö, söze “ata ne yapmışsa evlat da onu yağmış diye başlıyor ve şöyle devam ediyor: “10-12 yaşında çırak olarak uzak-yakın akrabam bir ustanın yanında çalışmaya başladım. O zamanlar 5-6 usta vardı. Herkes bu ustalara çocuklarını vermek isterdi. Her ustanın yanında 5-6 çocuk olurdu. 5-6 yıl çalışırdı onlar. Usta çırağın yetiştigiine karar verirse, mevlidini okutur, önlüğünü giydirir, bağımsız çalışmasına izin verirdi. Ondan sonra, biriktirdiğimiz sermayeyle kendi dükkanımızı açardık, usta izin verirse giderdik, vermezse gitmezdik”. H.D.Ö, A.K ve T.Ö'den elde edilen bilgilere göre, o dönem ayakkabı üretimi için gereken malzeme ve özellikle deri, Kayser'e (eski adıyla) gelen tacirler tarafından tedarik edilmektedir. Ustalar tacirlerden veresiye aldıkları derilerden ayakkabı üreterek, pazara götürür orada satar ve daha sonra tacire borçlarını öderlermiş. Kimi zaman ayakkabıların bir kısmını kendilerine deri temin eden tacirlere de sattıkları olurmuş. H.D.Ö, ayakkabıyla ilgili gelişmeyi anlatırken. “Ayakkabı bütün olarak üretilirdi. Sayanın dikişleri singer makineyle dikilirdi. Diğer üretim elle yapılırdı. Ustada makine vardı. Haftalık 15-20 çift ayakkabı dikilirdi. Bunlar 1950'den önce. O zaman ayakkabıcılık işi kösele ayakkabı işi zor işti. Daha sonra, otomobil lastiklerden ayakkabı yaptık. 1955'te başladı, 10 sene devam etti, sonrasında hazır tabanlar çıktı. Şimdi daha güzel alt tabanlar çıktı” diye ifade ediyor. H.D.Ö usta olduktan sonra, bir müddet evin içerisinde üretim yapıp geçimini temin ederken, daha sonra yanında A.K'de olmak üzere 2-3 işçi çalıştırdığı dükkanını açıyor. Oğlu ve torunu hâlâ ayakkabı üretimini gerçekleştirmektedirler.

İki sene çıraklık yaptıktan sonra ustalığa geçen T.Ö ise o dönemle ilgili “O dönem çok para kazanıldı. Sayası deri, sadece alt taban kamyon tekeri ayakkabılar yaptık. Hiç eskimezdi. Bizim dedelerimiz bir odanın içinde mutfak, yatak odası hepsi bir yerde üretim yapardık. Ben usta olduktan sonra dükkân açtım” diye belirtiyor.

M.A.K ve diğer üç eski ustayla yapılan mülakatlar neticesinde görülmektedir ki Yeşilyuva tarihten gelen yerel bir bilgi birikimine ve bunun birikimiyle oluşan bir kültür sermayesine sahiptir. Yeşilyuva'da hâlâ ayakkabı üretiminin devam etmesinde ve bunun gelire dönüşmesinde böyle bir birikimin varlığı oldukça etkilidir.

3.2 Yeşilyuva'da Deri ve Ayakkabı Üretiminde Örgütlenme

Yeşilyuva'daki ilk örgüt modeli Ahi Kayser tarafından kurulan Ahi örgütüdür. Yakın çağda dericilik üzerine gerçekleşen ilk örgütlenme ise o dönemki kooperatif adına kooperatif başkanı, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Özel İdare ve bizzat Denizli Valisi Münir Güney'in iş birliği ve birbirlerine destek vermeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Bu işbirliği Yeşilyuva'da Türkiye'nin en büyük ve modern deri fabrikası YDSAN'ın (Yeşilyuva Deri Sanayi) kurulmasını ve kısa bir müddet de olsa üretim yapmasını sağlamıştır. Deri üretimini tabakhanesi olan dayısının yanında öğrenen, daha sonra da ayakkabı üretim atölyesini açan M.A.K bu konudaki çabalarını ve oluşan işbirliğini şöyle dile getiriyor; “Yeşilyuva'da 1965'de Tarımsal Köy Kalkınma Kooperatifi kurulmuş. Bu kooperatif esasen Isparta tipi halıcılık yaparak, 1973 tarihine kadar gelmiş. 1973 yılında yapılan kooperatif kongresinde beni yönetime getirdiler. 37 kooperatif tezgahını (Isparta tipi) teslim aldım. Bizim Yeşilyuva'nın kuruluşundan bu yana, ayakkabıcılık mesleği olduğu için halkın %90'ı da ayakkabıcıdır. Her evde ayakkabı imal eden kişi vardır. Ayakkabının malzemesi deriye bağlı olduğu için ortaklarımızdan bana ayakkabı mamulünün hammaddesi olarak bir deri fabrikası kurulsun diye teklif ettiler. Ben o zaman 1974'de Denizli valisi Münir Güney'le görüştim. Allah razı olsun. Bana destek olan O'dur. Bunu yapmamın sebebi de O'dur yani. Denizli'nin valisi Münir Güney'e Yeşilyuvanın tarihçesini, Kayser'in tarihçesini mektup yazdım. Vali, bu mektubu alınca, sekreteri bana telefon etti “Vali Bey görüşmek istiyor sizinle” dedi. Sen devam et ben sana yardımcı olacağım dedi Vali Bey ve o tarihte kooperatife 700.000 lira para verdi. Yani projenin gerçekleşmesi için destek verdi.....Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Kararıyla böyle proje yapanlara %70 devlet destek verir, %30'unu kooperatif üyeleri karşılar kararı vardı. Hep beraber projenin gerçekleşmesi için çalıştık”. M.A.K'nın aktardığı bilgilere göre Devlet Planlama Teşkilatı ile İstanbul Pendik Dericilik Araştırma Enstitüsünün Ortak çabaları neticesinde proje hazırlanmıştır. Proje hazırlanırken, adı geçen Enstitüde, bir İngiliz “deri profesörü” (M.A.K'nın ifadesiyle), makinelerle ilgili raporu doğrultusunda kooperatif başkanı M.A.K ve

yönetimdeki bir kaç kişi İngiltere'ye gidip orada, deri üretiminde kullanılan makinelerin satın alınması için anlaşma yapmıştır. Aynı zamanda kooperatifin proje sermayesi için koyacağı %30'luk payı temin etmek üzere M.A.K ve yönetimdeki ilgili kişiler Almanya, Hollanda ve benzeri Avrupa ülkelerine giderek orada çalışan Türk işçilerini kooperatife üye etmiş ve deri fabrikasının kurulması için gerekli olan kooperatife ait yatırım sermayesi payını tamamlamışlardır. Açık ki, böyle bir fiziki sermayenin oluşturulmasının ardındaki ana unsur, devletin desteği ve sosyal sermayenin etkin kullanımındır (yurt dışında çalışan işçilerle kurulan bağ ve kooperatif üyelerinin işbirliği).

1981 yılında üretime geçen YDSAN deri fabrikası işletme sermayesinin yetersizliği sebebiyle üç yıl boyunca %50 kapasiteyle çalışmıştır. Oldukça kaliteli deri üreten işletmenin ürünlerinin pazarının çok büyük bir kısmını İstanbul pazarı oluştururken, çok az bir kısmını da Yeşilyuva'daki ayakkabı ustaları oluşturmaktadır. Bunun sebebini M.A.K, "YDSAN'da üretilen derinin çok kaliteli olması nedeniyle pahalı olması, Yeşilyuva ayakkabı ustalarının bu deriyi almak için güçlerinin yetmemesi" olarak açıklamaktadır. Yeşilyuva ayakkabı ustaları, üretimlerinde kullandıkları ayakkabı derilerini Gere ve Antep'ten temin etmişlerdir. Ayrıca M.A.K, işgörenin nasıl temin edildiğiyle ilgili soruya, Yeşilyuva'daki pek çok ayakkabı ustasının ve onların yanında çalışan kişilerin işlerini bırakıp, fabrikada işçi olarak çalışmaya başladıkları, şeklinde cevap vermişti (Fabrikada 45 işgören çalışmıştır).

Bütün bu çabalara rağmen Devlet ve 1500 ortaklı kooperatifin işbirliği ve sinerjisiyle kurulan YDSAN, sadece üç-dört yıl fiilen çalışabilmiş daha sonra aşağıda anlatılacak olan sebeplerle kapatılmıştır. M.A.K'ın aktarımına göre Bu gün Yeşilyuva Üretim ve Pazarlama Şirketi adıyla özel sermayeye kiralanan fabrikadaki kooperatifin ortaklığı dahilinde 1500 kişiden sadece 150 kişi kalmıştır.

Yeşilyuva'da 1985 yılında yeni bir kooperatif daha kurulmuştur. Ancak, bugünkü kooperatif başkanı A.A, bu kooperatifin "daha iyi bir üretim ve pazarlama gayesiyle çalışmadığını söyleyerek şöyle devam etmektedir: "Adı Yeşilyuva Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi. Yani ayakkabıcılar daha iyi şartlarda üretim yapsınlar diye 85 yılında fiziki binalar üretmek üzere kurulmuş bir kooperatif. Bugün binalar üretilmiş durumda. Şu anda binaların tapuları çıkacak işte buna benzer birkaç işlem var. Bizim yürüttüğümüz faaliyet bu ama biz binaları teslim ettik başka işe karışmayız diyemiyoruz. Fuarlara katılıp, üretimimizi tanıtmaya çalışıyoruz. İki hafta sonra, ayakkabı yan sanayi fuarı var. Bu tür fuarlara biz esnaflarımızı organize edip, otobüslerle ziyarete götürüyoruz, buna benzer faaliyetler yapıyoruz. Ayrıca, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'ndan, Güney Ege Kalkınma Ajansı'ndan görevlileri çağırıyoruz. Ustalarımız nasıl destek alabilirler diye onlardan bilgi alıyoruz. Kendi özel çabalarımızla bunlarla uğraşıyoruz".

Yeşilyuva'daki ilk kadın saya ustası Ş.K'nin hayali ise Yeşilyuva'da kadın saya dikicilerinin bir araya gelip beraber işletecekleri bir atölyeyi kurmaktır. Ş.K bu hayalini "Bayanlarla beraber bir iş yeri kurmak isterim. Benim yetiştirdiğim 8 tane elemanım var, her türlü makineyi kullanabilirler, bu gün gelin desem gelirler. Bayan olarak iş biliyoruz ama bunu yapabilecek cesaret yok. Bankadan kredi almamız için deftere tabi olmamız lazım, o yok bizde, esnaf belgem olmadığı için yapamıyorum. Ustalık belgesini alsam başlasam... Deftere tabii olmak için ustalık belgesi almam lazım. Ama nasıl alacağım..." şeklinde dile getirmektedir.

Mülakatlardan da görüleceği üzere Yeşilyuva'da üretim yapan kişilerin biraraya gelmesi ve örgütlenmesi eskiden beri var olan ve günümüze kadar süregelen bir durumdur. Hem devlet kurumlarıyla hem de birbirleriyle olan ilişki ve iletişim kurabilme konusundaki tutumları yatırım yapma konusunda onları faaliyete geçirebilmektedir. Bu durum Yeşilyuvada kültürel sermayenin de desteklediği bir sosyal sermayenin var olduğunu ve bu sermayenin yatırıma dönüşebildiğini de göstermektedir. Bu tecrübenin, belirli bir yönetim ve organizasyon üst yapısı şeklinde, dengeli bir kurumsallaşmaya dönüşmemesinin en önemli sebebi; girişimci kişi ve gruplar arasında zaman içinde "karşılıklı güven duygusunun" kaybedilmesidir. Bu durum, yönetim açısından da asıl önemli olanın, işletmeyi kurmanın ötesinde kurulanı devam ettirme bağlamında kurumsallaşma olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Yönetimde kurumsallaşma, çok ortaklı işletme ve girişimler için nimet-külfet dengesini belirli bir esasa ve kurallara bağlaması sebebiyle muhtemel suistimalleri ve dedikoduları önleyecektir. Hukuki sistemle desteklenen ve şeffaflık ilkesine dayalı ilke ve kuralların oluşturulması ve bunlara uyulması, "karşılıklı güven duygusunun sürekliliğine, dolayısıyla sosyal sermayenin birikimiyle işletmelerin gelişerek ve büyüyerek devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Yeşilyuva'da güven konusunda yaşanan zaafklar ve bunun işletmelerin ve birliklerin devamlılığını ortadan kaldırması, yapılan mülakatlarda sıklıkla dile getirilmektedir:

A.K, Yeşilyuva'nın emsallerine göre geride kalmasının sebebini şöyle açıklamaktadır: "Kendimizi yenileyemedik, piyasaya ayak uyduramadık. Şimdi biraz iyileşmeye başladı ama geç kaldık. Konya geldi bizi geçti. Birleşip şirket kurmayı da yapamadık. Millet birbirine itimsiz, birleşilemedi, bu sebepten geri kaldık". Keza, T.Ö bu konuda, A.K ile hemfikir olduğunu söylüyor; Birlik beraberlik kuramadık, teknolojiye ayak uyduramadık. Burada 60-65'lerde kooperatif kuruldu, ayakkabılar bir elden yapılınsın, bir elden satılınsın diye, şöyle olsun böyle olsun diye, o da yürümedi. Daha sonraki süreçte gücü olan teknolojiye uydu, gerisi elendi. Kısa vadeli çalışıldı, hap yapıp para kapılıyor (Kısa sürede para kazanılmak isteniliyor anlamında kullanılmıştır)".

Güven eksikliğinin bedelini Yeşilyuva halkı YDSAN fabrikasının kuruluşundaki ana aktörlerden biri olan M.A.K.'nın kooperatif başkanlığı sırasında ortaya çıkan güvensizlik zaafiyetiyle yaşamıştır. Yeşilyuva'da kooperatifleşme gücünü ortaya çıkaran, yurt dışındaki Türk işçilerinin dahi kooperatife üye olmaları sağlanarak fiziki sermayeyi bir araya getiren ve devlet kurumlarının yönetici ve çalışanları ile halk önderleri arasında bağların kurulmasını sağlayan sosyal sermaye, işleyiş sürecinde yaşanan güvensizlik problemiyle verimli kullanılamamıştır. M.A.K ilgili konu hakkında "15.06.1986 tarihinde kooperatifin genel kurulu yapıldı. Bu genel kurulda, biz ibra edilmedik. %100 kapasite ile çalıştırılmak için o günkü Belediye Başkanı ibra etmediler. Benim için kooperatiften bir kaç kişi onu çaldı, bunu yedi falan demiş. Yeni yöneticilere 500.000 desi mamul derisi bırakıp, başkanlıktan ayrıldım, sonra da Denizli'ye gelip ayakkabı atölyesi açtım. % 50 kapasite olarak çalışan fabrikayı gelen yeni yöneticilere teslim ettim. Ertesi gün bu 500.000 desiyi, 91 liraya mal olan bir derinin desisini %50- %60 düşük sattılar. Ertesi gün de fabrikaya kilit vurdular" şeklinde bilgi vermektedir. M.A.K ile yapılan mülakatta; Kooperatif tarafından Bakanlıktan hesapların kontrol edilmesi için talep edilen müfettişlerin, yapılan incelemenin ardından hiçbir noksanlık, yolsuzluk ve hata bulamadıklarını beyan ettikleri, ifade edilmiştir. M.A.K aynı belediye ve aynı kooperatif üyeleri zamanında yaptığı ikinci kooperatif başkanlığı dönemiyle ilgili şunları anlatmaktadır: "İkinci safhaya geliyorum şimdi. Fabrikaya kilit vurdular kapattılar. 500.000 desi deriyi maliyetinin altında sattılar. 1990 yılına kadar fabrika kilitli kaldı. 90 yılında bir genel kurul yapılmış Yeşilyuva'da. Ben genel kurula katılmadım. Katılmadığım halde orada beni tekrar seçmişler. 4 sene sonra". M.A.K kendisinin olmadığı bir genel kurulda kooperatif bakanı seçilmiş olmasını kabul edemeyeceğini söylemiş olmasına rağmen Denizli Valisi'nin ricasıyla tekrar görevi devralmıştır. Ancak 3-4 yıldır üretim yapmayan fabrikada makineler çalışamaz vaziyete geldiği için, alınan kararlar fabrika özel sermayeye kooperatif adına kiraya verilmiştir. Bir kaç kez kiracı değiştiren fabrika, hâlâ özel sermayenin işletimindedir. 1500 ortağı bulunan kooperatifin üye sayısının ise 150 kişiye düştüğü ifade edilmektedir.

3.3 Günümüzde Yeşilyuva Ayakkabı Üretimi

Yapılan gözlem ve mülakatlardan elde edilen bilgilere göre Yeşilyuva'da ayakkabı üretiminin bir kısmı evlerin altındaki, halkın da genellikle dükkân diye bahsettiği küçük atölyelerde gerçekleşmektedir. Ayakkabı üretiminin diğer önemli bir kısmı ise kooperatifleşilerek yapılan, yakın zamanda da tapuları dağıtılacak olan, Yeşilyuva Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi'nde gerçekleşmektedir. Yeşilyuva'daki evlerin altında bulunan küçük atölyelerde ağırlıklı olarak ve Yeşilyuva Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi'nde bir miktar ayakkabının üst derisinin dikimi ve işlenmesi anlamına gelen "saya dikimi" gerçekleşmektedir. Saya dikim ustaları ayakkabı üreten işletmeler için fason üretim yapmaktadırlar. Aynı zamanda Yeşilyuva'da bütün olarak ayakkabı üretimi de gerçekleşmektedir. Yapılan mülakatlarda, özellikle Yeşilyuva Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi'nde üretilen ayakkabı derilerinin Bursa, Gazi Antep ve Bolu Gerede'den temin edildiği öğrenilmiştir. Ayakkabı alt tabanları ise çoğunlukla Denizli'de üretim yapan firmalardan temin edilmektedir. Üretilen ayakkabıların satışı ise iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki Türkiye'deki markalı ayakkabı firmalarına yapılan fason üretimdir. Ancak bu konuda katıldıkları fuarlar haricinde (kendilerini tanıtmaktan ziyade öğrenmek için gittiklerini ifade etmişlerdir) internet de dahil hiçbir kanaldan tanıtım yapmamaktadırlar. Müşteriler ya mağazalardan (süper market gibi) ve markalı ayakkabı firmalarından gelip, üretilen ayakkabıları satın almaktadır ya da markalı firmalara satış yapan toptancılar Yeşilyuvaya gelip buradan temin ettikleri ayakkabıları İzmir, İstanbul, Bursa gibi illerde perakende satış yapan mağazalara pazarlamaktadırlar. İkinci satış yöntemi ise Denizli'nin diğer kasabalarından gelen ve ürünlerini çevre illerde ve Denizli'ye yakın tatil beldelerinde pazarlayan toptancılara yapılan satıştır. Sanayi Sitesinde Ayakkabı atölyesi bulunan M.E.Ç tedarik ve pazarlamayla ilgili faaliyetleri şu şekilde anlatmaktadır: "Deriyi Bursa'dan, Bolu Gerede'den getiriyoruz. Ayakkabı tabanını, Denizli'de hazır taban yapan arkadaşlar var onlardan alıyor, burada imalatını yapıyoruz. Ürünlerimizi genelde dükkancı, pazarcı gibi küçük esnafa satıyoruz. Bizim ayakkabı kalitesi öyle tam dört dörtlük değil. Orta kesime hitap ediyoruz. Biz ilk önce malı dikiyoruz, hazırlıyoruz, Bursa'dan, İzmir'den İstanbul'dan herhangi bir toptancı geliyor, buradan malını beğeniyor, hoşuna gidenleri kargoya veriyor ya da kendisi götürüyor".

M.E.Ç ile mülakat yaparken ayakkabı örneklerini inceleyen O.C, "ben aldım meselâ, Tavas'tan geldim" diyerek söze giriyor. Kendi mağazasının olmadığını, kendi deyimiyle pazarcı olduğunu söyleyen O.C, "M.E.Ç ile tesadüfen tanıştım. Malını gördüm beğendim. 5-10 senedir buradan da mal alırım, yazın yazlık, kışın kışlık. Bunları götürüp Tavas'taki mağazalara satıyorum. Muğla'daki Fethiye'deki turistik mağazalara satıyorum". M.E.Ç Muğla, Fethiye, Antalya, İstanbul, İzmir gibi yerlerden de mal almak için pazarcıların geldiğini ilave ediyor. M.E.Ç Yeşilyuva'da kadın işgörenlerin de istihdam edildiğini, özellikle saya dikiminde ve bez yapıştırmada çalıştıklarını söylerken Ş.K ile yapılan mülakatta, kadın işgörenlerin erkek işgörenler kadar çalıştığı fakat daha düşük ücret aldıkları konusunda vurgu yapılmıştır.

Mülakatlar sırasında ayakkabı tasarımlarının nasıl yapıldığı sorulmuştur. Elde edilen bilgiye göre, Denizli vb. yerlerde görülen ayakkabı modelleri üzerinde çalışıldığı, ya da müşteri tarafından sipariş verilirken tarif edildiği anlatılıyor. En çok kullanılan yöntemlerden birisi ise ayakkabı üretimi ve pazarlaması konusunda kendilerinden daha ileri aşamada olduklarını söyledikleri Konya ilindeki tanıdıkları ayakkabı tasarımcılarına tasarım konusunda sipariş vermeleridir. Genel olarak mülakatlarda denilenler A.A'nın söylediklerinde özetleniyor: "burada bizim sıkıntımız şu; sektörde, üreticinin de işçinin de eğitim düzeyi düşük. Üretim de pazarlama da bilgi

kapasitesiyle oluyor Aslında üniversite bunun işletmesini, pazarlamasını, modellemesini çok daha profesyonel şekilde ortaya koysa insanların önüne bıraksa... mesleğimiz çok yüksek katma değer sağlayabilir. Yüksek istihdam sağlayabilir. Bu şekilde dış pazara da açılırız. Özellikle de bize modelist lazım. Şimdi biz şu modeli yaptırmak için İstanbul'dan İzmir'den Konya'dan modelist bulup çizim yaptırıyoruz. Numuneyi gönderiyor. Çizim işte numune kesim yapılıyor, kalıbı oluyor olmuyor tekrar gidiyor. Hepsisi zaman kaybı. Halbuki burada bir modelist olsa, bir hafta içinde bu sistem otursa, sezona çok rahat yetişebiliriz. Modelist ve üniversite imkanları şart”.

3.4 Kırsal Kalkınma Açısından Yeşilyuva'da Kadın Çalışan ve Kadın Girişimci

Yeşilyuva'da kadınların evin dışında ayakkabı üretimine katılmaları 1990-91 yılında gerçekleşmeye başlamıştır. H.D.Ö, A.K ve T.Ö (eski ustalar) ile yapılan mülakatlarda eskiden Yeşilyuva'da kadınların dükkanlarda çalışmasının ayıp karşılandığı bu sebeple çok eskiden sadece evde eşlerine yardım ettikleri anlatılmıştır. Ş.K Yeşilyuva'daki ilk kadın saya ustası ve hatta girişimcisidir, “bayanların dükkana girmesi ayıp bir şeydi Yeşilyuva'da, hani köy yeri ama ailede birimizin ayakta durması lazımdı” diyerek sözlerine başlıyor. Eşi, bir başkasına ait atölyede ayakkabı üretiminde işçi olarak çalışan Ş.K geçirdikleri bir takım sıkıntıların üstesinden saya dikimiyle kalkacağını düşünerek işe başlamıştır. Ş.K dantel ören kadınların saya da dikebileceklerini düşünerek, elindeki ayakkabıyı tamamen söküp sayanın nasıl dikilebileceğini kendi başına öğrenmeye çalışmıştır. Bu arada kendisini çok desteklediklerini söylediği erkek kardeşleri ve eşine de diktiği sayaları göstererek yardım alan Ş.K ilk dönem saya üretimlerini evde yapmaya başlıyor. Ş.K Saya üretiminden kazandığı parayla, ailesiyle beraber çalıştığı ve halihazırda işçi istihdam ettiği atölyesini açıyor. Hayatındaki değişiklikleri anlatırken, “sigortalı oldum, Yeşilyuva'daki ilk çamaşır makinesini, bulaşık makinesini ben aldım. Şimdi de emeklilik zamanım geldi, kendi paramla emekli olmaktan çok gurur duyuyorum” diyor. Daha önceden saya ayakkabı ürettiği için saya dikimini yapmamış olan eşinin artık kendi atölyelerinde yardım ettiğini söyleyen Ş.K atölyesine de gelişen teknolojiye göre bilgisayarlı yeni makineler satın alıp, üretimi daha hızlı ve kaliteli yaptığını, üstelik makineleri satın alırken kredi kullanmadığını söylüyor. Ş.K aynı zamanda diğer kadınlara da saya dikimini öğreterek onların da üretime ücretli ve doğrudan katılımını sağlıyor. Beldedeki diğer kadınlar Ş.K'yi görüp cesaretle ayakkabı üretiminde yer almaya başlıyorlar. Fason üretim yaptıkları için yeterince kazanamadıklarını söyleyen Ş.K'nın bu günkü hayali Yeşilyuva'daki 8-9 kadınla birleşerek daha modern, daha iyi çalışan bir atölye kurmaktır.

Ş.K'ya kadın işgörenlerin ve bizzat kendisinin yaşadığı sıkıntıların neler olduğu sorulduğunda; “burada kadınlar da erkekler de aynı işi yapıyor ama kadınlar daha düşük ücret alıyorlar, bu bir haksızlık” cevabını veriyor. Kendisinin halihazırda sıkıntısını ise şöyle ifade ediyor: “Herşeyi kredi çekmeden, destek almadan yaptık. O hakkı kullanamıyoruz, ben buna karşıyım, İş-Kur'un bir sürü teşvikleri vardı. Ben o teşvikten yararlanmak isterdim ama ustalık belgesi istiyor. Ben bu yaştan sonra kendi kendimi bu hale getirdim. Nereden alacağım ki ustalık belgesini? Ben o teşvikten hiçbir zaman yararlanmadım. Bu teşviklerden yararlanmak istiyoruz doğrusu. Mesela lafa gelince böyle şey ediyorlar. KOSGEB'e gittim, İŞ-KUR a da gittim. Kendimi de anlattım ama olmadı. Deftere kayıtlı olmamız lazımmış, ustalık belgemin olması lazımmış”.

4 Sonuç

Açıktır ki, Yeşilyuva kırsal bir alandır. Bununla beraber, tarım dışı sektörde tarihsel süreç içerisinde devam eden bir üretim uzmanlığına da sahiptir. Bu durum Yeşilyuva'nın önemli bir avantajını oluşturmaktadır. Çünkü kırsal alanda ikamet eden Yeşilyuva halkı hem ayakkabı üretimi ile kendine önemli bir geçim kaynağı sağlamakta hem de en azından kendi ihtiyacını karşılayacak kadar tarım ve hayvancılığı yapabilmektedirler. Bu durum sadece Yeşilyuva halkına sağladığı faydayla sınırlı değildir. Aynı zamanda bir bütün olarak Denizli ve Türkiye açısından da, tabandan tavana toplumsal kalkınmaya katkı vermektedir. Bu katkılardan birincisi, Yeşilyuva'nın özellikle Türkiye'nin farklı yerlerinde nispeten kırsal alanda yaşayan nihai tüketicinin ayakkabı ihtiyacına cevap vermesidir. İkincisi, Yeşilyuva halkının kendi yerleşim alanında üretim yaparak ikamet etmeleri neticesinde köyden kente göçün önemli ölçüde azalmasıdır. Üçüncüsü, Yeşilyuva'dan Denizli'ye göç ederek deri ve ayakkabı üretiminde daha büyük tesisler kuran sanayici için fason üretim ve yan sanayi sağlamaktadır. Dördüncüsü, fason üretim Türkiye'deki diğer ayakkabı markaları için de gerçekleşmektedir. Böylece Yeşilyuva'daki tarım dışı üretimle gerçekleşen kalkınma, kent kalkınmasına ve bir bütün olarak ülke kalkınmasına destek verebilmektedir. Yerelden ve çevreden gelen güç, merkezi yapının da güçlenmesine vesile olacak şekilde dalga halinde yayılmaktadır.

Yeşilyuva'daki atadan evlada geçerek artık geleneksel hale gelen ayakkabı üretiminin bu zamana kadarki devamlılığı beldedeki kültürel sermaye ve sosyal sermaye ile yakından ilgilidir. Ancak Yeşilyuva'daki ayakkabı üretiminin geleceğe aktarılmasında ve daha etkin ve verimli şekilde devam ettirilmesinde iki temel problemin varlığı görülmektedir. Bunlardan ilki eğitimin yetersizliğidir. Yukarıdaki mülakat aktarımlarında da görüleceği üzere beldede ayakkabı üretimi iş başındaki eğitimle öğrenilmektedir. Halbuki, tüketici istek ve ihtiyaçları çok farklılaşmıştır ve teknoloji her geçen gün hızla gelişmektedir. Bu bağlamda liselerde ve üniversitede ayakkabı tasarımı, üretimi ve pazarlanmasını uzmanlık oluşturacak şekilde ele alan bölümlerin olması önemli

görülmektedir. Yöre halkının talebi de bu yöndedir. Diğer taraftan gençlerin lise ve üniversite tercihlerinde bu mesleği tercih edip, bu konuda uzmanlaşmaları için teşvik edilmeleri ve bir takım unsurlarla ayakkabı uğraşının ve mesleğinin cazip hale getirilmesi önemlidir. Çünkü yapılan mülakatlarda meslek lisesinde kunduracılıkla ilgili bir kol bulunduğu fakat öğrenciler tarafından tercih edilmediği için kapatıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca yöre halkı için ayakkabı dizaynı, ayakkabı üretimi ve pazarlanmasıyla ilgili eğitimler alabilecekleri şartlar oluşturulmalıdır.

Bir diğer öneri, kırsal alandaki kadınların çalışma hayatına erkeklerle eşit haklarla katılmalarının ve girişimde bulunmalarının özendirilmesidir. Böylece kırsal kalkınma hiç bir ayrıma gidilmeksizin yöre halkının topluca katılımıyla, bu sinerjinin getirdiği güçle ve bireylerin kendilerini ve karşılıklı dayanışmaları neticesinde birbirlerini güçlendirmeleriyle gerçekleşecektir. Kalkınan ve güçlenen kırsal alanlar, kentsel alanların, sanayi ve turizm bölgelerinin kalkınmasına ve güçlenmesine katkıda bulunacak, bir bütün olarak ülkenin kalkınması ve güçlenmesi sağlanacaktır.

Üçüncü öneri Yeşilyuva'da kırsal kalkınma için proje yönetimi usulüyle çalışılmasına yöneliktir. Yeşilyuva'da yapılan alan araştırmasında dikkat çeken en önemli unsurlardan biri, biraraya gelip örgütlenmek isteyen halkın birbirine karşı güvensizlik yaşadığının gözlenmesidir. Sosyal sermayenin uzun döneme yansıtılabilmesi ve daha etkin ve verimli olabilmesi için gereken güven unsuru yatırıma gidilirken nispeten daha fazla olduğu halde, işin devamlılığı sürecinde kaybedilmekte, devamlılığı sağlanamamaktadır. Elbette ki, toplumun kendi tarihi ve kültür mirası içerisinde öğrendiği ve edindiği bir takım zihniyet yapıları ve davranış şekilleri vardır. Dolayısıyla özellikle sosyal bilimlerde geliştirilen her bir tekniğin ve modelin bütün toplumlarda uygulanabilirliğinin olduğunu ve aynı sonuçları doğuracağını düşünmek bilimi dogmatik hale getirecektir. Bu açıdan yapılan bu çalışmada kırsal kalkınma açısından getirilecek önerinin de bir kırsal kalkınma alanı olan Denizli Yeşilyuva beldesinin tarihsel süreci ve mevcut durumu dikkate alınarak yapılması gereklidir. Açık ki, tarihsel olarak Yeşilyuva'da bir üretim uzmanlık alanı ve bunu işletebilmek gayesine yönelik örgütlenme cesareti ve tecrübesi mevcuttur. Ancak yöre halkı tarafından üretim alanındaki bilgi ve becerinin katma değeri yüksek bir yatırım ve işleyişe dönüştürülmesinde, ayrıca üretimin sonucunun pazarlamaya dönük hale getirilmesinde ve sonuç olarak işletme zihniyetlerinde, yönetim ve organizasyon faaliyetlerinde önemli eksiklikler söz konusudur.

Yeşilyuva halkı, tarım dışı bir üretim faaliyeti açısından kırsal kalkınmada tabandan gelen bir güce ve itme kuvvetine sahiptir. Yukarıda anlatılan unsurlar da dikkate alınarak, proje örgütleri şeklinde çalışan danışmanlık şirketlerinin, devlet kurumları ile Yeşilyuva üreticileri arasında bir bağ oluşturacak şekilde yer alması öneri olarak getirilebilir. Çünkü Yeşilyuva halkının, daha ucuza daha kaliteli tedarik malzemelerini temin etmesi, işletmelerinin finansmanını gerçekleştirmesi, daha bilimsel, etkili ve verimli yönetim ve organizasyon faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve ürününü pazarlayabilmesi için gerekli olan bilgi ve becerisi henüz çok düşük düzeydedir. Devletin bütün bu konularda doğrudan müdahale etmesi ise hem devlet açısından büyük bir maliyeti doğuracak hem de Yeşilyuva halkının esnek ve bağımsız hareket etme isteğine ve gücüne, girişimcilik potansiyeline ve motivasyonuna ket vuracaktır. Bunun yerine işletme ve yönetim danışmanlık firmalarından profesyonel yönetim desteğinin sağlanacağı kanalın açılması gereklidir. Bu firmalar, gerektiğinde o bölgedeki üniversitede bulunan bilim adamlarından da yardım alıp, onlarla işbirliği yaparak, ilgili yörenin meselâ Yeşilyuva'nın kalkınması için projeler oluşturarak, bu projeleri ilgili devlet kurumlarına sunmalıdırlar. Firmaların sundukları bu projelerle, yöre halkına (bu çalışmada Yeşilyuva ayakkabı üreticilerine) İş-Kur, KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Ticaret odaları vb. kurumlarla nasıl bağlantı kuracaklarına, finans kaynaklarından nasıl yararlanacaklarına, daha etkili ve verimli üretimin nasıl yapılacağına, nasıl bir yönetim ve örgütlenmeye gidileceğine dair bilgi eğitim yoluyla aktarılmalıdır. Ancak böyle bir bilgi aktarımı sürecin sadece başlangıcını oluşturacaktır. Danışmanlık firmaları proje kapsamında, yöre halkını ve girişimcileri kooperatifler ve YDSAN örneğinde olduğu gibi örgütleyerek, bizzat finans kaynaklarıyla, pazar kanallarıyla bağlantıları sağlanmalı, danışmanlık firmasının kendi yönetim ve teknik kadrosuyla destek verilmelidir. Yöre halkı için ilk aşamanın uygulamalı öğretilmesi, sürecin başlatılması oldukça önemli bir safha olacaktır. Proje, yöre halkının bütün bu faaliyetleri kendi başına yapabilme becerisine kavuşmasıyla sonlandırılmalıdır. Yöre halkı tarafından kazanılan bu bilgi ve beceri daha sonraki nesillere kendiliğinden aktarılacak ve gelecek neslin o yörede kalıp, mevcut iş ve uzmanlığı devam ettirmesinde, yeni girişimler yapmasında motive edecektir. Diğer taraftan, yapılan daha profesyonelce ve uzun dönemli örgütlenmelerle milli sermayenin birikerek çoğalmasına katkıda bulunulacaktır. Böylece, kısa vadede proje maliyetinden dolayı masraflı gibi görülen danışmanlık firmalarının proje yöntemi, uzun dönemdeki kırsal kalkınmayı yüksek değerli bir toplumsal kalkınmaya dönüştüreceklerdir.

Bu doğrultuda devlete danışmanlık firmalarının projelerine kırsal kalkınma için maddi kaynaklar vermesinin haricinde önemli bir görev daha düşmektedir. Devletin ilgili kurumları, hem proje yapan danışmanlık firmasının projeye ilgili faaliyetlerini hem de projenin kapsamına giren işletmelerin (küçük büyük demeden bütün işletmelerin), ortaklıkların ve kişilerin faaliyetlerini zamanında ve titizlikle denetlemeli, herhangi bir yolsuzluk durumunda ya da vaadedilen şeylerin yerine getirilmemesi durumunda hiçbir tolerans gösterilmeden gerekli olan hukuki işlemi yapmalıdırlar. Güvenilir bir hukuki sistem, bireylerin de birbirlerine güven duymalarında ve bu güveni sürdürmelerinde etkili olarak sosyal sermayeyi arttıracaktır. Tabandan tavana doğru gelen bir kuvvetle güç kazanan ülkenin uluslararası alandaki konumu, saygınlığı ve dolayısıyla gücü de kendiliğinden artmış olacaktır.

Kaynakça

- Abdioğlu Hasan, Seren Yavuz (2013), “İşletmelerde Sosyal Sermayenin Ölçülmesi ve Raporlanmasına Yönelik Bir Araştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, **15** (1), s. 28.
- Akram Sohaile, Jayant Kumar Routray, (2013), "Investigating Causal Relationship Between Social Capital And Microfinance", *International Journal of Social Economics*, **40** (9), p. 773.
- Başak Suna, Nail Öztaş (2010), “Güven Ağbağları, Sosyal Sermaye ve Toplumsal Cinsiyet”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, **12** (1), s.35.
- Başkan Ayşe Esin (2014), **Bir Denizli Seyahati**, T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı, Denizli Yatırım Destek Ofisi, Denizli.
- Can Metin, Kemal Esengün (2007), Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği”, *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, **24** (2), s.44.
- Chakrabarty Amit K., Krishnamay Ghosh (2009), "Appraisal of a rural co-operative with the thrust on rural development: an empirical study", *International Journal of Social Economics*, **36** (1-2), p. 209-210.
- Çekiç İnal Tuba, Ayşe Nur Ökten (2009), “Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış”, *Megaron*, **4** (3), s. 205, 207, 210.
- Çot Döner, Mustafa Nerkiz, Hüseyin Karakaya (2014), **Yeşilyuva Halk Kültürü**, Yeşilyuva, Editörler: Turgut Tok, Mehmet Tolga Bakırtaş, Pamukkale Üniversitesi, Yeşilyuva Belediye Başkanlığı, Denizli, s. 210.
- Giray F.H, Akın A, Gün S, 2004, “Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler”, *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*, ss.161-168, http://www.agri.ankara.edu.tr/economy/1189_1205572781.pdf (Erişim tarihi:11.06.2015)
- Gökçe Turan (2012), **Ahilik ve Denizli: Türk Kültür Tarihinde Ahilik ve Denizli Ahiliği**, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, s. 36.
- Haykıran Sarıbey Aysun, Muzaffer Çetin (2014), “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yeşilyuva:Kaysar'dan Yeşilyuva'ya Bir Beldenin Tarihi”, Yeşilyuva Bildiriler Metinleri, Editörler: Turgut Tok, Mehmet Tolga Bakırtaş, Pamukkale Üniversitesi, Yeşilyuva Belediye Başkanlığı, Denizli, s. 29.
- Işık Nihat, Duygu Baysal (2011), “Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, **12** (1), s. 183.
- Kallimci Hasan (2007), **Denizli Ahileri**, Tornacı Hüseyin, Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları-3, Ankara.
- Kallimci Hasan (2012), **Denizli Ahileri, Türk Kültür Tarihinde Ahilik ve Denizli Ahiliği**, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, s. 66.
- Kılıç Yusuf (2014), “Eskiçağda Yeşilyuva (Kaisareia/Kaysa/er)”, Yeşilyuva Bildiriler Metinleri, Editörler: Turgut Tok, Mehmet Tolga Bakırtaş, Pamukkale Üniversitesi, Yeşilyuva Belediye Başkanlığı, Denizli, s. 17-19.
- Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013), T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara, s.14.
- Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013, s.135-136.
- Özçelik Selahittin (2014), “XIX Yüzyıl Ortalarında (1844-1845) Kaysar'da Sosyo-Ekonomik Hayat”, Yeşilyuva, Editörler: Turgut Tok, Mehmet Tolga Bakırtaş, Pamukkale Üniversitesi, Yeşilyuva Belediye Başkanlığı, Denizli, s. 68-70.
- Öztürk Şinasi (2009), “Kırsal Kalkınma Yaklaşımları Ve Küçük Meta Üretimi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **9** (2), s. 180-183.
- Soysal Abdullah (2013), “Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi” *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, **8** (1), ss. 163-189.
- Tok Turgut (2012), **Türk Kültür Tarihinde Ahilik ve Denizli Yöresi'nde İzleri, Denizlili Bir Önder: Ahi Sinan**, Türk Kültür Tarihinde Ahilik ve Denizli Ahiliği, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, s. 21.
- Tolunay Ahmet, Ayhan Akyol (2006), “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, **Seri: A**, Sayı: 2, s 119-120.
- Türkdöğün Orhan (1977), **Toplum Kalkınması**, 2. Baskı, Dede Korkut Yayınları, İstanbul.
- Türktaş Metin (2014), **Yeşilyuva'da Ayakkabıcılık**, Yeşilyuva, Editörler: Turgut Tok, Mehmet Tolga Bakırtaş, Pamukkale Üniversitesi, Yeşilyuva Belediye Başkanlığı, Denizli, s. 180, 181, 183.
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020, Ankara 2014.,http://dap.gov.tr/yeniDosyalar/Kaynaklar/ulusal_kirsal.pdf, (Erişim Tarihi: 15.06.2015)
- Yıldız Zafer, Hüseyin Topuz (2011), “Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, **61**(2), s. 206.
- http://meb12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/20/02/736412/icerikler/yesilyuva-kasabasi_204924.html (Erişim Tarihi: 24.06.2015)
- <http://yesilyuvam.tr.gg/Ana-Sayfa.htm> (Erişim Tarihi: 24.06.2015)